

DİL KONUŞANIN ÖZELLİĞİNİ NE ORANDA YANSITIR?

V. Doğan GÜNAY

*Dost yüzünden
Düşman gözünden
Deli sözünden
belli olur.
Atasözü*

Toplumca benimsenmiş ve uzlaşımsal bir düzen olan dil, insanlar konuştuğu sürece varlığını sürdürür. Dilin değişmesi; konuşan toplumun kültürel, düşünsel, ruhsal ve sosyal alandaki değişim ve gelişmelerine bağlıdır. Bu durumda dil, toplumun yaşantısıyla, davranış biçimi ile, inancıyla, çevreyi algılama biçimi ile, düşünce alanındaki gelişmeleriyle, kısacası toplumun yaşamının her boyutu ile yakından ilgilidir.

Dil ile toplum, dil ile birey arasındaki ilişkileri ilk inceleyenlerden Wilhelm von Humboldt'a göre "diller kendi başlarına ve özgür olarak doğmazlar. Bağlı oldukları kültür çevrelerinin özelliklerine göre ve o özelliklerle birlikte gelişirler" (Akarsu, 1984: 50). Diğer taraftan dilin yapısı; onu konuşan toplumun düşünce biçimi, toplum yapısı ve uygarlığındaki gelişmelerle de ilgilidir. Şu halde, varlığı o dili konuşan toplumca kabul edilmiş bir kurallar dizgesine göre işleyen dil; kişiler arasında bir iletişim aracı, karşılıklı etkileşimi sağlayan bir yardımcı ve belli bir içeriğin taşıyıcısıdır.

Bütün bunların ötesinde dil, kendisi başlı başına bir içeriktir. Sevgi ya da nefretten, dostluk ya da ihanetten sözederken, karşılıklı etkileşimi sağlamanın ötesinde kendisinin de bir içerik olduğunu gösterir. Tek başına kişiler arası ilişkiyi, vericinin konumunu, alıcı ile yakınlığını, vermek istediği mesajı, amacını, vs. belirten bir içerik (Fishman, 1971:17). O halde yalnızca konuşulan dil yardımı ile kişinin bazı özelliklerini farketmek mümkün. Aydın Köksal bir yazısında "kabadayılık bir davranış biçimi. Fakat kabadayılık etmek istiyorsanız, ilkin o ağızla konuşun. "Ağzınızı" herkes tanır, gerçek anlaşılıp "racon"unuz bozulana dek sizi kabadayı bilirler" (Köksal, 1980: 142) der. Bu tür bir açıklama bize kişinin sosyal konumunu davranışından önce dili ile göstermesi gerektiğini belirtiyor. Her dilin kendine özgü bir anlama ve anlatma yolu vardır. Bu oluşuma toplumun akıl yürütme yolu öncülük eder. Şu halde dilin yapısı ile toplumun akıl yürütmesi ya da mantığı arasında yakın bir ilişki vardır. Yine Humboldt'a göre "insanda bulunan söz söyleme yetisi, uluslarda bulunan tinsel güçle, özellikle düşünce gücü ile gelişir" (Akarsu, 1984: 50). Dil ile ulusların bütün özellikleri, karakterleri ortaya çıktığı gibi, ona göre, ulusların dünya görüşlerini de dillerinden çıkarmak olasıdır. "Ulusların ayrı ayrı dünya kavrayışı, karakteri sözcüklerin anlamında saptanmıştır" (Akarsu, 1984: 62) der Humboldt. Bu yaklaşım bize toplumun dil yapısı ile sosyal yapısı arasındaki

benzerliği ortaya koyuyor. Aynı yaklaşım kişi ile kullandığı dil arasında da geçerlidir. Çünkü kişi toplumun bir ögesidir. Kişinin kullandığı sözcüklere ve oluşturduğu tümce yapısına bağlı olarak; sosyal konumu, ruhsal durumu, düşüncesi ve toplumsal katmanı gibi bir yığın özelliklerini ele verecektir. Örneğin oruç tutan bir kişinin akşama doğru sürekli yemekten söz etmesi, fiziksel durum ile konuştuğu arasındaki ilişkiyi açıklar.

Devlet dilinin yanında kullanılan bölgesel ağızlar da konuşanın coğrafi bölgesi ile ilgili yanlarını açıklayabilir. Devlet dilindeki szdizimde yapılan belirli bozukluklar, sözcüğün vurgulamasındaki farklılıklar, tmlelerin yerini değiştirme, ya da bölgesel sözcükler kullanma coğrafi bölgeyi belirten ip uçları olarak kabul edilebilir. Bir ilçeye yeni atanmış bir memurun hangi bölgeden olabileceğini yerel halk öncelikle konuşmasından çıkarmaya çalışır.

Konuşma dili kişinin toplumsal katmanını da belirtebilir. Türk gölge oyunu Karagöz ile Hacivat'ta ilk dikkat konuşma üzerine yoğunlaşır. Karagöz halk ağızıyla konuşurken, Hacivat bir İstanbül elebisi ağızıyla konuşur. Böylelikle konuşmalarıyla toplum içerisindeki yerlerini belirtmiş olurlar. Yine devlet dilindeki sözcükleri, Martinet'in sözünü ettiği" en az çaba yasası"na uyarak (Martinet, 1985: 152-153) daha kolay söyleyen verici de toplumsal katmanını belirtir. Bu tür konuşma aynı zamanda coğrafi bölgeyi de belirtebilir. Alt kesim insanların kültür düzeyine bağlı olarak konuşmaları daha yalın ve ssszdr. Kullandığı dile bağlı olarak düşüncesi biçimlenir. Garmadi ,halk dilinin kendi düşüncesi ile etkilendiğini; gerçeğin ise tersi olduğunu, yani halkın düşüncesi dili tarafından etkilendiğini söyler (Garmadi,1981:22). Öyleyse dilin kullanımına ve gelişmesine koşut olarak düşünce de gelişecektir.

Kullanılan dildeki tümce yapısı, sözcük seçimi, seçilen dilbilgisi kipleri ve vurgu gibi özellikler alıcı ile verici arasındaki yakınlık ilişkisini açıklıkla belirtir, kişiler arasındaki sosyal ilişkiyi ve dilin işlevselliğini gösterir (Perrot, 1986: 118). Konuşmacı için tek bir biçim olmadığından, bağlam ve konu değiştikçe dil kullanımı da farklılaşacaktır. Yani dil kullanımı ile toplumsal davranış biçimi arasındaki karşılıklı etkileşim (İmer, 1980: 157-158) söz konusudur.

Belirli bir amaç ya da çıkar için bir araya gelmiş grubun oluşturduğu dil, söz konusu gruba ait özellikleri yansıtabilir. Labov dili "bazı toplumsal oluşumların duyarlı bir belirtisidir" (Ducrot ve Todorov,1979:85) diye tanımlayarak, toplumun çeşitli oluşumları hakkında dil yardımı ile bir sonuç çıkarılabileceğini söylemiştir. Oluşturulan bu grup dilinin farkı: sözcük dağarcığında, titremlemede, tümce yapılarında ve sözcüklere yüklenilen yeni anlamlamada görülebilir. Oluşturulan dilin grubun kültürü, sosyal konumu gibi özellikleriyle de yakından ilgilidir.

Bir grup dili oluşturabilecek topluluklar şunlar olabilir: Toplumsal katmanlar; din, cinsiyet, yaş, çıkar, aile/akraba/dost, eğitim, meslek ve politik gruplar (İmer, 1987:223). Oluşturulan dil yardımı ile vericinin hangi toplumsal gruptan olduğunu anlayabileceğimiz gibi, kişinin veya grubun dünyaya bakış açısını da renebiliriz. Örneğin toplumsal katmanın en alt ve en st kesimlerin kendilerine ve karşılındakilere verdikleri isimler ilginçtir. Alt kesim en st kesim için "burjuva", "komprador" gibi isimleri uygun görmektedir. st kesim en alt kesim için "servet düşmanı" derken; kendisine "varıklılar" ismini yakıştırmaktadır. Burjuva, komprador ve servet düşmanı sözcüklerinin. toplumumuzda belki tamamen olumsuz anlamları yoktur; diğer taraftan

bütünüyle olumlu olduğunu söylemek de zordur. Bu iki kesimin birbirlerine yaklaşımının , verilen isimlerden anlaşılacağı gibi, iyimser olduğunu söylemek güçtür.

Vericinin günlük konuşmalarında kullandığı dinsel sözcüklerin sıklığı, vericinin dinle olan ilişkisini açıklayabilir. Hatta yalnızca selamlaşma ile ilgili sözcükler de kişinin dine karşı tutumunu ele verebilir: Çok dindar bir kişi "essalamün aleyküm" derken; daha ılımlısı "selamün aleyküm" demektedir. Din ile ilişkisi zayıf olan bir kişi ise "selam (lar)", "merhaba(lar)" ya da "günaydın", iyi akşamlar" diyerek selamlaşabilmektedir.

Farklı cinslerin konuşmalarında yinelenen sözcük öbekleri de cinsiyete göre farklılık gösterebilmektedir. Örneğin ülkemizde kadın ve erkeklerin kendi hemcinsleri ile konuşmalarında en sık yinelenen konu ve sözcük öbekleri şöyle sıralanabilir: Kadınlar moda, güzellik, giyim kuşam, ev işleri ve çocukla ilgili sözcük gruplarına daha sık yer vermektedirler. Buna karşın, erkekler politika, içki, oyun, araba, mal alım satımı, genel dünya ve ülke sorunları, ekonomik konular ve erkekliğin üstünlüğünü belirten konular (kazak erkek gibi). Bu konular toplumumuzda kadın ile erkek arasındaki iş ve görev dağılımını belirttiği gibi; aile kavramının yaşatılmasında kadının daha büyük özveride bulunduğunu göstermektedir.

Dünyanın her yerinde siyasi partiler kendi görüşlerine uygun bir grup dili oluşturmaya önem verirler. Ülkemizde de bir dönemde kişinin kullandığı tema ve sözcüklere bakarak, hangi siyasi parti taraftarı olabileceğine karar verilmiştir. Politikacılar kendi düşüncelerini gösteren kavramları özellikle mitleştirirler. Mitinglerde aynı sloganlar kullanılır, aynı afişler asılır. Liderler de mitleştirilen kavramları anlata anlata bitiremez. Örneğin ülkemizde şu sözcükler belli bir siyasi görüşü belirtebilir: Ak günler, çoğulcu demokrasi, dokuz ışık, iki binli yılların Türkiye'si, milli görüş, proleter iktidar, sosyal adalet, transformasyon, vs. Ya da ülkemizdeki siyasi partilerin nasıl bir Türkiye istediklerini sloganlarından öğrenmek mümkün: Bloksuz Türkiye, büyük Türkiye, gelişen Türkiye, konuşan Türkiye, milliyetçi Türkiye, müslüman Türkiye, vs. Diğer taraftan partilerin savundukları bu kavramlar, kendi istek ve düşüncelerinin ötesinde halkın arzuları olabilmektedir. Zira siyasi partilerin amacı halkı ikna etmek ve iktidara gelmektir. Bu durumda denilebilir ki iktidara büyük çoğunluğun desteği ile gelmiş bir partinin savunduğu görüşler; halkın arzusudur, beklentisidir. Bu da halkın diliyle anlatamadığını oylarıyla anlattığı bir grup dilidir.

Son yıllarda, gerek bir zorunluluktan gerekse bir arzudan doğan meslek grubu dili sıkça kullanılmaktadır. Bu tür dil kişi hakkında çok şey vermeyebilir, ama yine de grup ya da kişi ile ilgili bazı ip uçları verdikleri kesindir. Özellikle bu tür bir dil oluşumunda iletişimin daha kolay sağlanması amaçlanmıştır. Diğer taraftan kendi mesleklerine ait bazı sırları başkalarına vermemek içinde kullanılabilir. Bu tür bir uygulama kuyumcular arasında görülebilir. Kendi meslektaşları arasında döviz fiyatlarındaki gelişmeleri öğrenmek için oluşturdukları üst dil yardımı ile iletişimi sağlamaktadırlar. Örneğin yeşildeki (Amerikan doları), papazdaki (Federal Alman markı) ya da güldeki (Hollanda florini) artışı sormaları gerekebilir. Ya da elinde çok miktardaki hacı (Suudi Arabistan riyali) ile madamın (Fransız frankı) geleceğini öğrenmek için meslektaşları ile bu dili kullanarak iletişim kurar. Ama müşteri ile konuşurken dövizin gerçek adını söyler. Böylece müşteriden isterse bazı şeyleri saklayabilir.

Sonuç olarak, bir dil, konuşanla ilgili bir çok özellikleri belirtebilir. Dilbilimsel davranışı belirleyen sosyal normlar ya da kurallar; konuşanın kültürel, düşünsel, ruhsal ve toplumsal yönlerini (Labov, 1982: 171) gösterir. Kullanılan dil değişkenliklerinden; dilin belirtici niteliğini, konuşanın kendine, toplumsal grubuna ve karşısındakine ait düşünce ve isteklerini belirtebilir. Yine kullanılan dil, vericinin etnik kökenini, mesleğini, yaşam düzeyini, dinsel durumunu, vs., gösterebilir.

Sözün kıyası: *Konuş ki seni tanıyayım.*

KAYNAKÇA

- Akarsu, Bedia(1984).*Wilhelm von Humboldt'da Dil-Kültür Bağlantısı*,Remzi Kitabevi, 2. baskı, İstanbul
- Ducrot O., T.Todorov (1979).*Dictionnaire encyclopedique des sciences du langage*, Seuil, Paris.
- Fishman, J. A.(1971).*Sociolinguistique*, Nathan/Labor, coll."Langues et culture",Paris / Bruxelles.
- Garmadi ,Juillette (1981). *La sociolinguistique*, PUF, coll. "le linguiste", Paris, .
- İmer, Kamile (1980). "Toplumsal dilbilim", *Dilbilim ve Dilbilgisi Konuşmaları I*, TDK yayınları, Ankara, .
- (1987)"Toplumdilbilimin kimi kavramlarına kuramsal bir bakış. *A.Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, Cumhuriyetin 60. Yıldönümü Armağanı Özel Sayısı*, Ankara.
- Köksal, Aydın (1980) *Dil ile Ekin*, TDK yayınları, Ankara.
- Labov, William (1982) "Dilin, toplumsal bağlamı içinde incelenmesi" Çev. Vesel Kılıç, *Dilbilim Seçkisi* (yayına hazırlayan D.Aksan), TDK, Ankara, .
- Martinét, André (1985) *İşlevsel Genel Dilbilim*, Çev. Berke Vardar, Birey ve Toplum yayınları, Ankara, .
- Perrot, Jean (1986). *La linguistique*, PUF, coll. "Que sais-je?" 13. baskı, Paris.